

Gimnazija Kranj

RAZISKOVALNA NALOGA

POLOŽAJ ŽENSK NA SLOVENSKEM V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE

Področje: ZGODOVINA

Avtorice: Vesna VELKAVRH, Žana GRAŠIČ, Nina JENKO,

Mentorica: Patricija VELDIN

Kranj, 2015

KAZALO

1	POVZETEK	2
2	SUMMARY	2
3	ZAHVALA	3
4	METODE DELA	4
5	HIPOTEZE	4
6	UVOD	5
6.1	PRVA SVETOVNA VOJNA IN SLOVENC	5
7	POLOŽAJ ŽENSK NA SLOVENSLEM V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE	8
7.1	NOVA VLOGA ŽENSK V DRUŽINI.....	8
7.2	ŽENSKE KOT GLAVNA DELOVNA SILA GOSPODARSTVA PRVE SVETOVNE VOJNE..	9
7.2.1	Ženske kot delovna sila v industriji.....	9
7.2.2	Ženske kot delovna sila na podeželju.....	9
7.2.3	Ženske na bojiščih.....	10
7.2.4	Delavke v begunskih taboriščih.....	10
7.3	PREHRANA.....	10
7.4	ŽENSKE V SOCIALNEM SKRIBSTU.....	12
7.5	VLOGA ŽENSK V ZDRAVSTVU.....	13
7.6	ŽENSKE IN ALKOHOLIZEM.....	14
7.7	POLITIČNO IN KULTURNO UDEJSTVOVANJE.....	15
7.7.1	Ženska združenja.....	15
7.7.2	Kulturno udejstvovanje.....	16
7.7.3	Politično udejstvovanje.....	16
7.7.4	Borke za enakopravnost in volilno pravico.....	17
7.7.5	Politično preganjanje.....	18
8	ANALIZA	19
9	VIRI IN LITERATURA	20
10	PRILOGE	22
10.1	INTERVJU: MATEVŽ OMAN.....	22
10.1.1	AUDIO VIR: ANTONIJA BENEDIK.....	23

1 POVZETEK

Raziskovalno nalogo posvečamo vojnemu življenju žensk na Slovenskem v času prve svetovne vojne, katerim je bilo, kljub njihovi pomembni vlogi, v kasnejših zgodovinskih obravnavah namenjeno manj pozornosti in pripisanih relativno malo zaslug za njihovo, sicer posredno, udeležbo pri poteku vojne. Z začetkom vojaške mobilizacije moških, je ženskam nenadoma pripadla skrb za preživljanje celotne družine, ki je bila dodatno otežena z negativnimi učinki vojnega planskega gospodarstva na zaledje front. Hudo pomanjkanje delovne sile je zahtevalo zaposlovanje žensk v tradicionalno moških vejah industrije, prebivalke podeželja so morale v težkih delovnih in življenjskih razmerah vzdrževati kmetijska zemljišča, vojne begunke pa so se preživljale z delom v begunskih taboriščih. Ženske so sodelovale pri medicinski oskrbi na frontah ter se ukvarjale s različnimi humanitarnimi dejavnostmi. Nevzdržne življenjske razmere so vodile k udejstvovanju žensk v politiki, protestom, podpisovanjem peticij ter delovanjem v ti. ženskih združenjih, ki so stremela k enakopravni vlogi in položaju žensk v družbi. Kljub ključni delovni emancipaciji žensk, se njihova avtonomija ni uveljavila, saj je družbeni položaj žensk po zaključku prve svetovne vojne ostal podrejen. Ne glede na družbeni status in položaj, pa je vojno obdobje močno zaznamovalo življenje žensk na Slovenskem, saj so tedaj prevzele nove odgovornosti in zadolžitve, tako v domačem in poklicnem, kot tudi v javnem okolju.

2 SUMMARY

Research project is dedicated to the life of Slovenian women during the First World War, who were in subsequent historical studies, despite of their significant role, paid less attention and attributed relatively little credit for their, although indirect, participation in the course of the war. After the beginning of military mobilization of men, women suddenly became responsible for the survival and well-being of the their families, which was further aggravated by the negative effects of planned war economy affecting the hinterland. Severe labor force shortage required the employment of women in traditionally male-dominated branches of industry. Women living in the rural areas were forced to maintain their farms and agricultural land in difficult working and living conditions, while women war refugees supported their families by working in refugee camps. Women worked as the medical assistants at the front and also participated in various humanitarian aid activities. Intolerable living conditions led to the engagement of women in politics, protests, petitions and participation in so called women's associations, which were striving to the equal role and position of women in the society. Despite the crucial work emancipation of women, their autonomy wasn't asserted and the social status of women after the end of the First World War remained subordinated. Regardless of

social status and position, the war period strongly influenced the lives of women in Slovenian region, because it confronted the women with new responsibilities and duties, in domestic and professional, as well as in the public environment.

3 ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujemo mentorici prof. Patriciji Veldin za strokovne nasvete, usmeritve in lektoriranje ter intervjuvancema Matevžu Omanu, zasebnemu zbiratelju, in Marjeti Jenko za posvečen čas in sodelovanje. Zahvale za njuno zapuščino dolgujemo tudi preminulima Antoniji Benedik ter Mariji Oman, teti Matevža Omana.

4 METODE DELA

Raziskovalna naloga temelji na induktivni raziskovalni metodi, saj smo že s predhodnim delom poznale vsakdanje življenje na Slovenskem v času prve svetovne vojne. V lanskem šolskem letu 2013/2014 smo sodelovale na zgodovinskem tekmovanju Pot v prihodnost, ki ga organizirata Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer in Prleško društvo generala Maistra. Tema tekmovanja je bila Slovenci in prva svetovna vojna, naloga tekmovalcev pa je bila izdelava eseja in računalniške predstavitve.

Ker smo se osredotočile na življenje žensk v času prve svetovne vojne, smo poskušale pridobiti čim več informacij. Ustne zgodovinske vire smo primerjale s podatki v strokovni in poljudnoznanstveni literaturi. Komparativen pristop k izdelavi raziskovalne naloge smo nadgradile še s terenskim delom, saj smo izpeljale intervjuje ter si ogledale muzejsko zbirko g. Matevža Omana, s pridobljenimi podatki pa smo potrdile ali ovrgle naše hipoteze.

5 HIPOTEZE

Pred začetkom raziskovalnega dela smo postavile nekaj hipotez, ki so se nam zdele smiselne. Hipoteze se navezujejo na življenje žensk na Slovenskem v času prve svetovne vojne. Vključile smo njihovo življenje, skrb za družino, njihovo pomembno vlogo v zaledju, politično in kulturno udejstvovanje, njihove boje za enakopravnost in položaj žensk po zaključku Velike vojne. V nalogi bomo hipoteze podkrepile ali ovrgle na podlagi podatkov iz že obstoječe literature in drugih zgodovinskih virov. Vse pridobljene podatke smo podkrepile še s spomini nekaterih posameznikov, ki so sodelovali pri raziskovalni nalogi. Naše hipoteze so naslednje:

- Ženske so bile vodilna delovna sila v gospodarstvu in so imele slabe delovne pogoje.
- Rdeči križ in druge dobrodelne ustanove so v času prve svetovne vojne ženskam s humanitarnimi prispevki lajšale njihovo stisko in trpljenje.
- Racionirana podpora naj bi bila pravična in naj bi se dodeljevala glede na potrebe prebivalstva v določenem kraju.
- V času delovne emancipacije so ženske pridobile pogum za boj na področju izboljševanja svojega socialnega položaja in uveljavitve enakopravnosti.
- V času vojne stiske so se ženske organizirale in si nudile medsebojno pomoč in podporo.
- Ženske so se zaradi hudega pomanjkanja in trpljenja v času vojne zatekale k uživanju alkoholnih pijač.

6 UVOD

Prva svetovna vojna je bila spopad velikih imperialnih držav, ki so se povezale v dva tabora: centralne sile in antanto. Nemčija se je že v 19. stoletju militarizirala, povečala je vojno mornarico in pričela postavljati zahteve po ponovni delitvi sveta. Vojna je izbruhnila mesec po sarajevskem atentatu, ko je Gavrilo Princip, član Mlade Bosne, ubil avstro-ogrskega prestolonaslednika Franza Ferdinanda.

Prva svetovna vojna je zaznamovala tako vojake kot civiliste. Vojaki so množično umirali na frontah, kajti vojaška taktika je bila iz 19. stoletja in pozicijsko vojskovanje ni bilo primerno za orožje iz 20. stoletja. Prvič so uporabili bojne pline, letala, tanke, podmornice, globinske bombe, izboljšal se je domet topov in strelnega orožja, zato se še danes lahko zgrozimo ob številkah mrtvih in ranjenih na bojiščih v Evropi.

Civilno prebivalstvo se je soočilo s pomanjkanjem življenjskih potrebščin, saj je bilo gospodarstvo podrejeno vojskovanju. Civilisti so umirali zaradi pomanjkanja, bližine bojišč, saj so bili tudi civilni objekti oz. naselbine obstreljevani s topovi ali bombardirani s strani cepelinov, omeniti moramo armenski genocid, veliko umrlih je bilo zaradi oktobrske revolucije in državljanske vojne v Rusiji, leta 1918 pa je izbruhnila t. i. španska gripa.

Vojna je povzročila veliko število mrtvih in ranjenih, ogromno gospodarsko škodo, razpad treh največjih imperijev v Evropi: avstro-ogrskega, ruskega in turškega. V Rusiji se je uveljavil komunizem, izbruhnila je inflacija, življenjske potrebščine so bile dosegljive le z živilskimi kartami ali na črnem trgu, kjer so bile cene zasoljene.

Po drugi strani pa lahko obdobje vojne vidimo kot priložnost za okrepljen boj za pravice žensk, kar so najbolj izkoristile sufražetke v Veliki Britaniji in ZDA. Ženske niso samo skrbele za družino, ampak so, zaradi vključevanja moških v vojno, nadomeščale moško delovno silo. Delale so v vseh gospodarskih panogah, zato ni slučajno, da so po vojni postavljale zahteve po večji enakopravnosti, tako ekonomski kot politični.

6.1 PRVA SVETOVNA VOJNA IN SLOVENCİ

Slovenci so v prvo svetovno vojno vstopili kot državljani večnacionalne Avstro-Ogrske monarhije. Avstro-Ogrska je po vojni napovedi Srbiji 28. julija 1914 začela z mobilizacijo prebivalstva, med Slovenci je mobilizirala okoli 160 000 moških. Največ Slovencev je bilo poslanih na vzhodno fronto, kjer sta se Avstro-Ogrska in Nemčija spopadli z Rusijo.

Z vstopom Italije v vojno se je 23. 5. 1915 med Italijo in Avstro-Ogrsko odprla več kot 600 km dolga fronta, na katero je bilo poslanih na tisoče Slovencev. Soška fronta, ki je najbolj

zaznamovala zgodovino Slovencev v prvi svetovni vojni, je kot del italijanske frontne linije potekala med Rombonom in Tržaškim zalivom v skupni dolžini nad 90 km. Zaradi neugodnega gorskega in kraškega terena Soška fronta velja za eno najtežjih bojišč prve svetovne vojne. Bojevanje se je pričelo s prodorom italijanskih armad na ozemlje Avstro-Ogrske, kjer se je fronta ustalila na bojni črti Rombon–Bovec–Tolmin–Sabotin–Gorica–Devin, po čimer so se boji nadaljevali v dvanajstih soških bitkah. Bojevanje na soški fronti se je zaključilo šele 27. oktobra 1917, z 12. ofenzivo avstrijsko–nemške vojske, imenovano Čudež pri Kobaridu, ki je z uporabo bojnih plinov ter bliskovite akcije pehote in topništva, frontno linijo premaknila na reko Piavo v Italiji.

Soška fronta je imela močan vpliv na slovensko prebivalstvo v zaledju in je popolnoma spremenila življenja civilnega prebivalstva v vseh slovenskih deželah Avstro-Ogrske, saj so celotno prebivalstvo pestile izjemno slabe gospodarske in življenjske razmere. Zaradi bližine fronte, je bilo leta 1915 s strani avstrijskih oblasti izseljenih okoli 80 000 Slovencev iz Goriške in Posočja, s strani italijanskih zasedbenih enot pa je bilo izgnanih med 10 000 in 12 000 Slovencev.¹ Življenja beguncev so zaznamovale težke življenjske razmere ter trdo delo v begunskih taboriščih.

V času vojne sta na Slovenskem zaradi vpoklica moškega dela prebivalstva zavlada lakota in revščina. Po zakonu o služenju vojaške dolžnosti je bilo celotno prebivalstvo na razpolago vojski, kar je z mobilizacijo več kot 60% glavne delovne sile, torej moških med 18. in 35. letom starosti, privedlo do precejšnje gospodarske negotovosti. Uvedeno vojno gospodarstvo je bilo podrejeno potrebam in oskrbi vojske na fronti, zaradi česar so bili vsa proizvodnja ter zaposleni pod vojaškim vodstvom in nadzorom, nekatere gospodarske panoge so celo spremenile namembnost in služile izključno potrebam vojske. Pomanjkanje delovne sile so začeli nadomeščati s podaljševanjem delovnega časa, s preklicem zakona o prepovedi nedeljskega in prazničnega dela ter z zaposlovanjem žensk, otrok, vojnih ujetnikov in beguncev, ki so za majhna plačila garali v težkih delovnih razmerah. Z začetkom vojaške mobilizacije je veliko brezposelnost prebivalstva nadomestilo hudo pomanjkanje delovne sile, kar je vodilo do množičnega zaposlovanja žensk v državnih službah in tradicionalno moških poklicih. Oblasti so za preskrbo prebivalstva ustanovile aprovizacijska skladišča, uvedle racionirano preskrbo, za živila in za nujne življenjske potrebščine izdajale nakaznice ter omejevale porabo določenih živil. Revnejši sloji prebivalstva so v drugi polovici leta 1917 od oblasti dobili pomoč v obliki nakaznic za obutev in obleko, med tem ko se je ostalo prebivalstvo moralo oskrbovati na nenadzorovanem prostem trgu. Aprovizacijski sistem je v zadnjem letu vojne celo popolnoma odpovedal. Podeželsko prebivalstvo so pestile slabe letine, neugodne vremenske razmere ter hudo pomanjkanje vprežne živine in delovne sile, katero so morali nadomestiti ženske, otroci in ostareli. Kmetovalcem so stanje poslabševale tudi rekvizicije in prodaja presežkov mesa, žita in krompirja

1 Žužek, Aleš. Polja smrti slovenskih fantov. [Online] 7. 20. 2014. [Cited: 12. 15. 2014.] http://www.siol.net/novice/slovenija/2014/07/prva_svetovna_vojna_slovenski_vojaki.aspx?hide_hf=1&mob=1.

državnim uradom po maksimiranih cenah. Vojake in civilno prebivalstvo so poleg izredno težkih življenjskih razmer ogrožale tudi nalezljive bolezni, katere so se, zaradi slabe medicinske oskrbe in zmanjšane odpornosti izčrpanega prebivalstva, širile v epidemijah in terjale veliko število smrtnih žrtev.

Vojne grozote so Slovence prizadele kot posameznike in kot narod, katerega narodna zavest se je dodobra razvila in okrepila že na začetku dvajsetega stoletja. Slovenski vojaki so se na frontah borili in umirali za državo, ki njihovim narodnim zahtevam ni bila naklonjena, vendar so z bojem za Avstro-Ogrsko, vsaj na soški fronti, uspešno branili tudi slovensko ozemlje. Parlamentarno delovanje Slovencev je do leta 1917 zamrlo, saj je bilo delo političnih strank omejeno in nadzorovano. V drugi polovici vojne so slovenske politične stranke zaradi nemškega pritiska in nevzdržnih razmer začele izražati zahteve po miru, boljši oskrbi ter po večjih socialnih in političnih pravicah. Vodilni slovenski politiki so pričeli pripisovati velik pomen razrešitvi narodnega vprašanja in 30. maja 1917 je dr. Anton Korošec v imenu kluba jugoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu izdal narodni program, imenovan Majniška deklaracija, ki je zahteval demokratično jugoslovansko državo znotraj Avstro-Ogrske. Narodni program je sprožil veliko narodno gibanje, javne manifestacije in zborovanja ter zbiranje podpisov v podporo. Rezultat Majniške deklaracije je ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918.

Prva svetovna vojna je po dosedanjih ocenah do konca leta 1917 terjala življenja 35.000 vojakov iz slovenskih dežel, pri čimer naj bi jih po nekaterih izračunih od 2000 do 3000 izgubilo življenja na bojiščih soške fronte.² V spomin na mnoge padle v bitkah soške fronte je znana Doberdobska planota pod imenom slovenskih fantov grob. Največ slovenskih vojakov je življenja izgubilo daleč od doma, in sicer na vzhodni fronti, kjer nas nanje še danes spominjajo mnoga vojaška pokopališča. Podatki o žrtvah med civilnim prebivalstvom so skopi in dokaj nenatančni, vendar je število neposrednih civilnih žrtev med prebivalstvom Avstro-Ogrske grobo ocenjeno na okoli 400.000.²

² Izgube v 1. svetovni vojni. 100 let prve svetovne vojne. [Online] [Cited: 12. 17. 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/izgube/.

7 POLOŽAJ ŽENSK NA SLOVENSKEM V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE

7.1 NOVA VLOGA ŽENSK V DRUŽINI

Ker so bili moški prisiljeni zapustiti domove, so bile ženske doma postavljene pred težko nalogo. Skoraj čez noč so morale prevzeti moške naloge in še vedno opravljati ženska opravila. Ženske so prevzele glavno vlogo v skrbi za dom, skrbele so za vrtove, delale na poljih ali pa delale v tovarnah. Posledično so morali hitro odrasti tudi otroci. Nekateri so zapustili šole in postali delovna sila na poljih.

Družina Oman, pri kateri smo pridobile raziskovalne vire, se je ukvarjala s sitarstvom. Sitarstvo je bila manufakturna obrt, ki je prebivalcem Stražišča pri Kranju predstavljala glavni vir dobička do začetka prve svetovne vojne, nakar so se vse obrti in proizvodnje usmerile v preskrbo vojske in ranjencev in se je proizvodnja sit praktično ustavila. Zaradi vojne je obrt zastala, pomembna je postala le proizvodnja namenjena potrebam vojske, sita se zato niso prodajala in izbruhnili je revščina.

Ženske so po odhodu moških v vojno ostale doma same. Družine z otroci so bile najbolj prizadete, zato so bili ti včasih celo prisiljeni beračiti, vsaj po pripovedovanju Marije Oman s Stražišča. Z bratom sta hodila beračiti proti Bitnjam, Rupi in proti Prebačevemu. Najraje sta se odpravila v času kosila, da ju niso mogli zavriniti. Po navadi sta počakala, da je družina, pri kateri sta beračila, pojedla kosilo in se tako pogrela v hiši, nato pa sta dobila kos kruha, storž koruze ali pa prgišče orehov ali suhega sadja, ki sta jih odnesla domov k svoji družini. Najstarejši sin v tej družini je moral zapustiti šolo za puškarja, da je delal kot zidar. Tudi ostali otroci so zapustili šolo leta 1917, ker so šolo v Stražišču zasedli vojaki. Tako so predvsem otroci skrbeli za dom in manjši vrt. Zelo jim je pomagala mamina sestra, ki jim je redno nosila hrano za kosilo. Mati ge. Oman je bila vdova. Mož ji je umrl zaradi bolezni. Da bi preživela 8 otrok, je hodila na dnino, kjer je pomagala kmetom in s tem zaslužila nekaj denarja za hrano.

Zasledile smo, da so si ženske same morale poiskati nove vire zaslužka, saj se jim je plača v začetku vojne zmanjšala za tretjino. Pogosto so se zatekale tudi v prostitucijo. Otroke, ki so jih imele z vojaki, so pogosto zamolčale in jih prepustile sirotišnicam. Tak primer je znan tudi v Stražišču, kjer je bila zamolčana 4-letna deklica, o kateri Matevž Oman ni znal povedati veliko, saj jo skorajda nikoli niso omenjali. Nekatere so svoje otroke morale dati tudi v rejo, da so sploh preživeli.

7.2 ŽENSKÉ KOT GLAVNA DELOVNA SILA GOSPODARSTVA PRVE SVETOVNE VOJNE

7.2.1 Ženske kot delovna sila v industriji

Številna delovna mesta so bila zaradi moških v vojni podhranjena z delovno silo. Ženske so zasedle mesta v bankah, poštah, tovarnah, doma, na poljih ipd. Kar nekaj jih je skrbelo za ranjene vojake in stare ljudi. Bile so za tretjino ali polovico manj plačane od moških, čeprav so opravljale enaka dela. V zaledju je samo za oskrbovanje Soške fronte s strelivom delalo okoli pol milijona ljudi, večinoma žensk. Nekatere ženske so ostale zaposlene v tradicionalnih ženskih panogah, npr. tobačna in tekstilna proizvodnja. Na novo so se pojavile ženske prevoznice, ki so prevažale premog in vozile tramvaje, zato se pojavi tudi nova, bolj praktična moda. Ženske so se pričele izogibati nošnji steznikov, številnih spodnjih kril, redke so celo pričele nositi hlače. Ker je veliko žensk delalo tudi v tovarnah orožja in streliva, so bile ves čas pod nadzorom vojske. Ženski delavnik je lahko trajal od 10 do 15 ur, poleg tega pa so ženske opravljale tudi vsa dela doma.

7.2.2 Ženske kot delovna sila na podeželju

Vojna je spremenila kmetovanje, saj je vojska rekvirirala konje, zato so težka kmečka opravila opravljali s pomočjo goveda. Sosedje so zaradi pomanjkanja moških in konj pričeli sodelovati ter si pomagati pri kmečkih opravilih. Ženskam ni preostalo drugega, kot da pričnejo voditi kmetijo.

Živinorejo in s tem preskrbo z mesom in mlečnimi izdelki je prizadel upad živine iz Srbije in Galicije. Leta 1915 so bili hlevi skoraj prazni, vlada pa je prepovedala klanje krav mlekaric, s čimer je lahko zagotovila mleko za otroke. Kmetje so tudi morali mešati žita, s čimer se je zagotavljala oskrba prebivalstva z moko, obenem pa je to prizadelo živinorejce, saj jim je zmanjkovalo žit za prehrano živine in drobnice. Različni časniki in vladni letaki so kmeticam svetovali, kaj naj sejejo. Močan poudarek je bil na zelenjavi, ki je zagotavljala beljakovine, na primer grah, leča in fižol. Vzgajale so tudi zeleno, čebulo, česen, solato, drobnjak, paradižnik, špinačo, redkvico, kolerabo, cvetačo, ohrovt, črni koren in drugo. Ženske so spodbujali, naj nabirajo divje rastline: koprive, regrat, čemaž, bezeg, gobe, šipek ipd. Najhuje je bilo leta 1917, ko je oblast dovolila zaplembo pridelkov, s čimer je ogrozila preživetje kmetov in njihovih družinskih članov. Konec leta 1917 nastopila huda lakota, zato so ženske januarja 1918 demonstrirale v Ljubljani.³ Vrhunec demonstracij je bil od 22. do 24. aprila

³ Zapisnik spomina vrednih reči: *Kronika 1885-1916*. s.l. : Arhiv nadškofijske župnije.

1918, ko se je v Ljubljani zbralo okoli 200 žensk. Župan jim je že prvi dan demonstracij dal zadnje makarone in nakazila za marmelado ter cikorijo. Naslednji dan so dobile še suhe hruške. Zadnji dan se je na demonstracijah zbralo že okoli 500 žensk. 200 jih je vdrlo v poslopje in začelo razbijati pohištvo. Zaradi nasilnih demonstracij so uvedli izredne razmere, ki so prepovedovale zbiranje ljudi na javnih mestih in ulicah⁴.

7.2.3 Ženske na bojiščih

Že leta 1915 so ženske nosile moškim, ki so se bojevali na območju Kobarida, ves potreben material, ki so ga potrebovali. Podatkov, da bi se ženske bojevale na Soški fronti, ni. Več žensk naj bi bilo v vojno vključenih na vzhodnih bojiščih. To so bile predvsem Ukrajinske in Poljakinje. Bile naj bi v strelskih jarkih, vključene so bile v letalske sile in konjeniške enote.

7.2.4 Delavke v begunskih taboriščih

Eno najpomembnejših del, ki so ga pred prvo svetovno vojno opravljale ženske, je bilo poučevanje, zato ni nenavadno, da so večino pedagoških delavcev in vzgojiteljev v begunskih taboriščih predstavljale ženske. Poskrbele so, da so delovali vrtci, osnovne šole in tečaji za pridobitev srednješolske izobrazbe, vendar je bilo to bolj namenjeno dekletom, ki so se izobraževale iz gospodinjskih veščin. Tako kot vse zaposlene ženske, tudi učiteljice in vzgojiteljice niso imele nekih plač kot moški kolegi. Niso se smele poročati in niso prejele pokojnine. Argument, zakaj se ženska ni smela poročiti, je bil utemeljen z argumentom, da se ženska lahko razdaja tujim otrokom, le če svojih nima in na ta način lahko opravlja poklic učiteljice v celoti.

7.3 PREHRANA

Že v prvem letu vojne so se cene osnovnih živil močno podražile. Do konca vojne so se cene dvignile še deset do petnajstkrat. Zaradi pozivanja k varčevanju z živili in posledične lakote, so kmalu začeli racionirati življenjske potrebščine in pojavile so se prehranske nakaznice oz. živilske karte. Najbolj prizadeti so bili nižji sloji v mestih, saj si hrane niso pridelovali sami. Ustanovljene so bile

⁴ Svoljšak, Petra. "Tudi jaz sem pomagala do velike zmage!": položaj in vloge žensk na Slovenskem med 1. svetovno vojno. [avt. knjige] Aleksander Žižek. *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 153-158.

številne centrale za razdeljevanje hrane in tekstila: Centrala za prehrano, krmo in bombaž, Centrala za volno in kovine itd. Do konca vojne so ustanovili že okoli 90 central.⁵

“Gospodinja! Prišel je čas, ko boš pokazala svojo razboritost in svoj pogum v varčevanju, v navajanju svojih ljudi k potrpljenju in delu,” je zapisal Domoljub 4. februarja 1915, ko je bilo že jasno, da vojna ni le kratka in razburljiva epizoda. Moka in krompir sta se kopičila v kletah že od začetka vojne, saj so ljudje, kljub obljubi, da bo vojne konec za božič, pričakovali dolgo vojskovanje in s tem predvideli pomanjkanje. Časnik Domoljub je pozival: *“V tej vojski ne gre več za to, kdo bo močnejši, marveč kdo bo imel več kruha”* in *“Varčujte s kruhom”*.⁶ Gospodinje so med seboj tekmovala v iznajdljivosti zagotavljanja hrane. Prišlo je celo tako daleč: *“Skrbna gospodinja pobere vsak košček kruha ter ga posuši. Ko je suh, ga zmelje ali zriba in stere oziroma stolče in dene (drobtine) zoped v peč. Ko je stal pol ure v peči, ga spravi v dobro zamašeni posodi nekam na suho/.../Žlica tega prahu zadostuje za krožnik juhe!”*⁷

Leta 1916, ko je prehrabna kriza doživela enega izmed vrhuncev, so v Stražišču začeli z rekvizicijami. Prebivalcem so pobrali konje, hrano in seno. Kasneje so pobrali tudi zvonove, razen tistega na Joštu, ker ga je omenjal Prešeren v eni izmed njegovih pesnitev. Župnik je ustvaril odbor za reveže in uspelo mu je dobiti 9000 kron za pomoč sitarjem. Z denarjem so kupili: 4017 kg pšenične moke, 4400 kg koruzne moke, 1200 kg ječmenove moke, 1000 kg ješprena, 1400 kg prosene kaše, 15624 kg krompirja, 350 kg fižola.⁸ Vse skupaj je zneslo 7288 kron, preostanek pa so razdelili za ostale dobrine, kot so tobak, olje in petrolej. Hvaležni so bili le posamezniki, saj sta župnik in kaplan dobrine delila pravično. Ker je bilo vse zastoj, so si mnogi želeli le belo moko, s koruzno pa so bili nezadovoljni. Od tod izhaja izraz Kriegsbrot ali vojni kruh, saj je kruh zaradi drugačne moke postajal vedno bolj težak, trd in zelo težko prebavljiv. V Stražišču je bila pomembna tudi Marijina družba, ki je pomagala neporočenim dekletom. Septembra leta 1914 je Marijina družba nabrala dva voza živil za Rdeči križ.

Vse od leta 1917 se ni več dalo prikriti pomanjkanja in lakote. Najbolj so trpeli civilisti v zaledju fronte. Pridelke so uničevali vojaki, saj so postavljali delavnice in skladišča. Najslabše so bili civilisti oskrbovani z maščobami. Nekateri so si olje celo izdelovali iz bukovega žira ali pa iz bučnih semen. V pomoč kuharicam doma so obstajale številne knjige za varčno kuho. Ena najbolj znanih je *“Varčna kuha”* avtorice Marije Remec. Nastala je leta 1915 in obsega 250 receptov. Za kuhanje so se uporabljale enostavne in doma pridelane sestavine. Različne knjige so poskušale uvesti čim bolj raznoliko, okusno in enostavno hrano. Najlažje je bilo gospodinjam na Primorskem, saj so veliko prej

⁵ Štepec, Marko. Prehrana v času prve svetovne vojne. 100 let prve svetovne vojne. [Elektronski] [Navedeno: 17. 12 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/prehrana/.

⁶ Domoljub, št. 41, 8. 10. 1914, str. 668

⁷ Domoljub, št. 12, 25. 3. 1915, str.177

⁸ *Zapisnik spomina vrednih reči: Kronika 1885-1916*. s.l. : Arhiv nadškofijske župnije.

imele dostop do sezonske zelenjave ali sadja, poznale pa so tudi številno divje rastlinje. Zelo se je uveljavilo kuhanje različnih kaš. Gospodinje so jih znale pripraviti na vrsto načinov: z omakami, posladkano, s suhim sadjem, vmeseno v kruh itd. Povečala se je poraba močnikov. Iz ovsca so pripravljali rižote, prav tako iz ječmenove kaše.

7.4 ŽENSKES V SOCIALNEM SKRBSTU

Prva žrtev prve svetovne vojne na Slovenskem je bila ženska. To je bila priljubljena grofica Lucija Christalnigg, ki je prevažala sanitetni material za "Žensko društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom, vdovam in otrokom", organizacijo ustanovljeno že leta 1866, iz Celovca proti Gorici.^{9 10 11}

Leta 1900 so zgoraj omenjeno društvo in njemu podobne organizacije aktivirali pripravo na morebitno vojno in pripravili so načrt za brezplačne kuhinje, bolnišnice, organizacije za zbiranje oblačil in obutve ter usposabljanje prebivalstva za prvo pomoč v vojni. V času vojne društva, kot so "Žensko društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom, vdovam in otrokom" ali moško "Domoljubno pomočno deželno društvo", niso delovala,¹² medtem pa je Vojno varstveni urad vodil različne zbiralne akcije v imenu Pisarne vojne pomoči (*Kriegshilfsbüro*), pod nadzorom Cesarsko kraljevega ministrstva za notranje zadeve Avstro-Ogrske monarhije, ki je sodeloval z odbori Rdečega križa v habsburški monarhiji.¹³ Ustanovljen je bil 28. julija 1914 za podporo vdovam in sirotam v vojni padlih vojakov ali umrlih zaradi izčrpanosti in za izboljšanje življenjskih razmer vojnih invalidov, in tudi za ureditev zdravilišč in podobnih dobrodelnih ustanov. Denarna nakazila so zbirala različna humanitarna, podporna in ženska društva ter tudi učenci in dijaki različnih šol. Med prvo svetovno vojno so zbrali okoli 751.000 kron denarne pomoči z izdajo propagandnih izdelkov in le-te namenjali za pomoč vojnim invalidom in njihovemu šolanju, vdovam, sirotam, otrokom in drugim prizadetim zaradi posledic vojne. Da bi lahko potrebno pomoč prebivalstvu bolje in hitreje dodeljevali

⁹ Leta 1866 je ustanovljeno Žensko društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom, vdovam in otrokom; leta 1879 v Ljubljani ustanovijo moško Domoljubno pomočno deželno društvo in leta 1902 se obe društvi združita. Leta 1918 deželno žensko podporno društvo RK za Kranjsko prekine zveze z avstrijskim RK in ustanovi Slovenski Rdeči križ. Dandanes pod besedno zvezo "Rdeči križ" poimenujemo vse prej naštetih humanitarne organizacije.

¹⁰ Šijanec, Janez. Občinska organizacija Rdečega križa. [Online] [Cited: 12. 17. 2014.] http://www.benedikt.si/index.php?Itemid=241&id=178&option=com_content&view=article.

¹¹ Svenšek, Ana. Dobrodelna grofica Christalnigg prva žrtev vojne na Slovenskem. Svetovna vojna 1914-1918. [Online] [Cited: 8 10, 2014.] <http://www.rtv slo.si/prva-svetovna-vojna/dobrodelna-grofica-christalnigg-prva-zrtev-vojne-na-slovenskem/343778>.

¹² Selišnik, Irena. Ženske v zaledju vojnih zubljev. [book auth.] Peter Vodopivec and Katja Kleindienst. Velika vojna in Slovenci. Ljubljana : Slovenska matica, 2005, pp. 187.

¹³ Kolar, Nataša. Humanitarne ustanove med 1. svetovno vojno. [Online] 2012. [Cited: 12. 17.,2014.] <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=1992>.

sta se Vojno varstveni urad in Pisarna vojne pomoči kmalu po svoji ustanovitvi povezala z Avstrijsko družbo Rdečega križa. Skupaj so ustanovili Uradno vojno varstvo ("Offiziellen Kriegsfürsorge"), obdržali pa so svojo prvotno nalogo, pomagati ljudem. Za simbol so izbrali zlatega dvojnega orla z rdečim križem v sredini in emblemom »Offiziellen Kriegsfürsorge« (Uradno vojno varstvo).

V Bohinju, po ustnem viru Marjete Jenko, Rdeči križ ni oskrboval civilnega prebivalstva. Prišle smo do sklepa, da obstaja več razlogov, kot so: v mestih je veliko več beračev, ki ne najdejo zaposlitve, medtem ko so se v območju Bohinja preživljali s samooskrbnim kmetijstvom. Kljub temu povsod najdemo vdove, sirote, pohabljenе može itd., ki bi potrebovali pomoč, zato so si jo poiskali znotraj skupnosti. Sredstva so bila prav tako neenakomerno razdeljena: *“Mestna oblast jim je želela pomagati z izkaznicami za prehrano in druge nujne življenjske potrebščine, ki so bile razdeljene na osnovi socialnega statusa, zdravja (pravico do boljše oskrbe so imeli bolniki in bolnice. ... V javnost so bile zelo odmevne akcije društva Dobrodelnost.... Delovale pa so tudi mnoge druge zasebne fundacije.”*¹⁴ Vse ni bilo tako črno–belo, kljub temu pa je večina moških hiralala, medtem ko so imeli moški z definiranim statusom “težkega delavca”, pomeni služba s fizično napornim delom, kar 2x večjo količino hrane.

7.5 VLOGA ŽENSK V ZDRAVSTVU

Bolnišnice so oskrbovale največ bolnikov z infekcijskimi boleznimi, grižo, tifusom, tuberkulozo in pljučnimi boleznimi. Med medicinskim osebjem so bile tudi ženske, ki so kot medicinske sestre opravljale svoje delo. Veliko žensk so poslali v zaledje front, v t. i. poljske bolnišnice, kjer so oskrbovale ranjence. Vojska je poskrbela, da je bila njihova sestava etnično raznolika, saj je bilo vojaku lažje pri komuniciranju z osebo, ki je govorila njegov materni jezik. Delile so se na tri skupine: tiste, ki so bile pomočnice pri operacijskih posegih, sobne sestre, ki so nadzorovale potek zdravljenja pod nadzorom zdravnikov in negovalke, ki so opravljale najosnovnejše opravke (menjava brisač, umivanje itd.) Njihovo delo je bilo koordinirano pod avstrijskim Rdečim križem¹⁵.

Na Slovenskem so to vlogo zelo dobro izpolnjevale sestre uršulinke. Njihov samostan je bil namenjen zdravstvenim posegom. Med sestrami so se seveda znašle tudi Slovenke. Ena od njih je bila Angela Boškin, ki je bila prva izšolana slovenska medicinska sestra. Med prvo svetovno vojno je delala v vojaških bolnišnicah. Najprej je bila dodeljena dunajskemu centru vojaške bolnice, nato pa je delala v bolnišnici mednarodnega Rdečega križa. V bolnišnici na Dunaju je kot glavna sestra uvedla individualno zaposlitev vojakov, s katero je želela popestriti njihov preživet čas v bolnišnici. Leta

¹⁴ Na pomoč materam in dojenčkom! Slovenec. 3. 9. 1918.

¹⁵ Pečenko, Valentin. *V FOKUSU: ŽENSKÉ V VELIKI VOJNI 1914-1918*. [perf.] Petra Svoltjšak, Nataša Kolar and Mitja Močnik. TV Slovenija, 2015. URL: <http://4d.rtvsl.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174316246>

1918 je diplomirala iz socialno zdravstvenega dela skrbstvenih sester. Na Jesenicah in v Trbovljah je ustanovila posvetovalnico. Delala je tudi z zdravstvenem domu v Škofji Loki in na enoletni šoli za sestre v Ljubljani. Za vsa svoja dela je bila nagrajena z zlato značko medicinskih sester.

Prav tako so na svoj račun prišli lekarnarji. Le-ti so izkoriščali skrb mater in žena za njihove sinove ter može na bojiščih. Lekarnar Feller iz hrvaške Stubice je njegov dobrodejni rastlinski dezinfekcijski esenčni fluid, imenovan Elsa-fluid, priporočal, kot *“uspešno sredstvo proti revmi, trganju, protinu, prehladu, posledicam mokrote in oslabelosti zaradi dolgih maršev.”*¹⁶ Pomanjkanje in negotova prihodnost sta bila vzrok nenehnega stresa, za katerega so obstajale “Kola tablete”, ki so povzročale “veselje do življenja in zdravljenje živcev”. Pojavila se je namreč vojna psihoza, ki je *“po več deset na enkrat”* pripeljala vojake iz fronte naravnost v blaznico. *“Marsikaterega pokončnega moža so strašni prizori raztrganih teles in poki granat pripeljali na rob blaznosti.”*¹⁷

7.6 ŽENSKÉ IN ALKOHOLIZEM

Cenejše in bolj dostopno sredstvo za zdravljenje bolečin je bil alkohol. Mnogi so z vinom in žganjem skušali poplakniti vsakodnevne skrbi, drugi so v zdravstvene namene delali alkoholne pijače, kot je na primer grog. Recept za ozdravitev hudega prehlada po pripovedi Marjete Jenko se glasi: *“Zmešamo večjo količino (5cL vsake vrste alkohola) žganih pijač skupaj (sadjevec, borovničevce, travarica, viljamovka, rum, itd.), nato mešanico pogrejemo skoraj do nivoja vrelišča in serviramo bolniku (po navadi v dozi 0,5L). Bolnik naj bi se v najkrajšem možnem času spravil v posteljo pod veliko količino odej in prespal noč. Zaradi velike količine izločenega pota naj bi bil bolnik naslednje jutro zdrav.”*¹⁸

Bolj prefinjeno “šnopsanje” je bilo pitje Florjana, žganja z dodatkom sladkorja in dišav ali zelišč. Po Ljubljani so se namreč jeseni l. 1914 pojavili rdeči plakati, ki so zatrjevali, da “toliko in toliko Florjana na dan, odpelje kolero stran”, katera pa je zaradi veliko beguncev in premikov vojske, predstavljala velik strah prebivalcev.

Alkoholizem ni zaobšel žensk. Izgubljale so državno podporo, saj so jo pozabile dvigniti, ker so pijane obležale na javnih krajih. Krivce za tako stanje so našli med pivovarji, ki so ječmen, namesto za kruh, uporabljali za pivo: *“Vlada bi morala prepovedati pridelovanje ječmena za pivo,*

¹⁶ *Tedenske slike*. 16, 25. 11 1914, *Tedenske slike*, str. 12.

¹⁷ *Tedenske slike*. 20, 23. 12 1914, *Tedenske slike*, str. 5.

¹⁸ Jenko, Marjeta. *Položaj žensk na slovenskem v času prve svetovne vojne*. [interv.] Nina Jenko. 12. 17. 2014.

kajti kar je redilnega v njem, dobiš petkrat ceneje v zemlji.../.../In škoda, ki jo povzroča alkohol pivu, bi bila odpravljena.”¹⁹

7.7 POLITIČNO IN KULTURNO UDEJSTVOVANJE

7.7.1 Ženska združenja

Vprašanje ženske emancipacije in položaja žensk v zgodovini se je pogosto pojavljalo že na prelomu stoletja, posebej pa je bilo obravnavano prvem ženskem časopisu na Slovenskem, imenovanem Slovenka, ki je izhajal v Trstu med leti 1897 in 1900 kot 14–dnevna priloga Edinosti in med leti 1900 in 1902 kot samostojen mesečnik.²⁰ Konec 19. stoletja je imelo čedalje več žensk omogočen dostop do srednješolske in visokošolske izobrazbe, kar je, v želji po medsebojni podpori in pomoči, privedlo do ustanovitve mnogih samostojnih ženskih organizacij. Ženska združenja so bila sprva ustanovljena na podlagi religiozne pripadnosti, med katerimi so bila posebej pogoste katoliško usmerjene organizacije, npr. Ženska krščanska zveza, katero je tekom prve svetovne vojne nadomestila Družba sv. Elizabete. V okviru katoliške cerkve so bile ustanovljane tudi dekliske Marijine združbe, kar potrjuje tudi Matevž Oman: “Ustanovljena je bila tudi Marijina družba, kjer so delovala le dekleta. Veliko akcij so organizirale in septembra 1914 so nabrale 600 kron in za Rdeči križ dva voza različnih živil.”²¹ Organiziranih je bilo tudi mnogo združenj za posebne namene, npr. ženska protialkoholna društva. Ustanovljena so bila tudi mnoga prostovoljska društva, kot so Zavod sv. Nikolaja in Društvo sv. Marte. Socialdemokratsko naravnane ženske, so delovale v okviru splošnih delavskih organizacij, meščanke pa so se povezale v Splošnem ženskem društvu, ki je v času prve svetovne vojne odigralo pomembno vlogo pri ženski delovni emancipaciji.

Slovensko splošno žensko društvo, ustanovljeno januarja 1901, je močno spodbujalo ženske k izražanju svojih mnenj ter nazorov in je stremelo k zagotavljanju izobrazbe članicami ter vsem slovenskim ženam. Društvo je želelo žensko nevednost odpraviti z izobraževanjem, pri čimer se je posluževalo ustanavljanja šol, poučevanja, prirejanja učnih krogov in številnih javnih in društvenih predavanj, literarnega ustvarjanja, ustanavljanja knjižnic in čitalnic, prirejanja skupnih dogodkov, podpiranja revnih nadarjenih deklet ter ustanavljanja društvenih podružnic. Tekom prve svetovne vojne so se članice društva skušale prispevati svoj pozitivni delež v vojni in se hotele dokazati vredne ter sposobne opravljati tudi moške državljanske dolžnosti, čeprav je avstro–ogrška oblast delovanje

¹⁹ *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! : Kranjska v prvem letu Velike vojne.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2014.

²⁰ Karmen Štular Sotošek, *Žensko časopisje na Slovenskem, 1897 – 1997 : Vodnik po razstavi.*, Ljubljana, 1997.

²¹ Oman, Matevž. *Položaj žensk na slovenskem v času prve svetovne vojne.* [interv.] Žana Grašič. 12. 8. 2014.

združenja med vojno prepovedala. Članice društva so se med vojno udejstvovale na političnem in kulturnem področju, aktivne pa se bile tudi na področju humanitarnih prostovoljnih dejavnosti. Humanitarno udejstvovanje žena v okviru ženskih društev med vojno pa je bilo deležno tudi kritik in zavračanja, npr. delavski časopis *Naprej* je strogo obsodil humanitarno delo dam²².

Slovenska ženska društva, ustanovljena v času prve svetovne vojne, niso bila povezana v višjo organizacijsko enoto in so delovala samostojno vse do nastanka nove jugoslovanske države, ko so se ženska društva iz vse države, v želji po večji moči in uspešnosti, povezala v skupno organizacijo, ki je vključevala okoli 300 samostojnih društev in združenj iz vse države, približno 20 pa je bilo slovenskih ženskih organizacij.²³

7.7.2 Kulturno udejstvovanje

Ženske so bile v času prve svetovne vojne v okviru ženskih društev predvsem aktivne na področju humanitarnih dejavnosti, vendar so bile, posebej v povojnem času, prav tako aktivne na področju kulturnega udejstvovanja. Članice Splošnega ženskega društva so pred začetkom vojne sodelovale v organizaciji umetniške razstave *Jugoslovanska žena*, ki pa je bila leta 1914 s strani avstro-ogrskih oblasti prepovedana, zaradi zastopanosti umetniških del iz Kraljevine Srbije. Članice društva so v zadnjih mesecih vojne, prav tako neuspešno, poskušale, pod pretvezo razstave mednarodnih ženskih ročnih del, v Zagrebu organizirati shod jugoslovanskega ženskega gibanja. Uspešno pa je leta 1918 članicam Splošnega ženskega društva uspela agitacija za oživljeno Slovensko matico in slovensko gledališče.

7.7.3 Politično udejstvovanje

Članice Slovenskega splošnega ženskega društva so močno podpirale nastop jugoslovanske delegacije v avstrijskem državnem zboru v zvezi s bojem za narodne pravice in Majniško deklaracijo, njihovem zgledu pa so sledile ženske po Dalmaciji, Istri in na Hrvaškem. V podporni akciji, ki jo je vodila predsednica društva Franja Tavčar, so članice društva zbirale in podpisovale izjave v podporo omenjenemu slovenskemu narodnemu programu in že s prvim dnem pridobile skoraj 11.000 podpisov. Čeprav je bilo njihovo delovanje ovirano in preganjano s strani avstro-ogrskih oblasti, so z akcijo nadaljevale in uspešno zbrale več kot 200.000 podpisov vezanih v 7 knjigah, ki jih je 24. marca 1918 Franja Tavčarjeva svečano izročila dr. Antonu Korošču. Ob tej priložnosti so slovenske ženske

²³ *Slovenska ženska društva med obema vojnama (1918-1941)*. Jeraj, Mateja. 2, s.l. : Arhivi XXIII, 2000, Članki in razprave, pp. 53-61.

izjavile, da so "slovenske narodne žene z dušo in srcem za deklaracijo ter zahtevajo v svojem imenu, v imenu dragih na bojiščih, v imenu svojih otrok in svojega rodu zedinjenje, samostojnost in neodvisnost"²⁴. Akcijo za podporo Majniški deklaraciji so dodatno osmislile s dobroteljnostjo, saj so izkupiček od prodaje deklaracijskega simbola, emajliranega bršljanovega lista, namenile skrbi za oslepele vojake. Z neutrudnim delom in angažiranostjo pri podpori Majniške deklaracije so slovenske ženske pokazale resen interes za sodelovanje pri neposrednem odločanju o usodi naroda ter izražale vse glasnejše zahteve po enakopravni vlogi in položaju ženske v slovenski družbi.

7.7.4 Borke za enakopravnost in volilno pravico

Slovensko splošno žensko društvo se je že v svojem začetnem delovanju zavzemalo za enakopravnost žensk v političnem življenju. V času prve svetovne vojne so ženske dokazale svoje sposobnosti na mnogih tradicionalno moških področjih in stopile iz sence svojih mož ter se začele samostojno angažirati na gospodarskem, kulturnem in političnem področju. Zaradi tega so čutile potrebo, zmožnost in dolžnost, da se enakovredno vključijo v zadeve javnega življenja, med katere je spadala tudi volilna pravica, katere do tedaj niso bile deležne oziroma je bila na voljo le manjšini s posebnimi pooblastili. Članice Splošnega ženskega društva so stremele k uveljavitvi splošne, enake, direktne in tajne volilne pravice za vse slovenske žene. Pri oblikovanju svojih stališč so se zgledovale po načelih prave demokracije, ki zahtevajo enakost vseh državljanov, ne glede na spol. Leta 1914 so sprejele resolucijo v kateri so postavile zahteve po "aktivni in pasivni volilni pravici za vse zakonodajne zastope, predstavništvu ženstva v vseh korporacijah, ki so odločale o šolskih, mladinskih, zdravstvenih, kulturnih in »opravizoričnih« ter sploh javne blaginje tičočih se zadevah, izenačitvi naslovov in plač ženskih državnih in zasebnih nastavljenih uslužbenk in uradnic z moškimi, odpravi otroškega dela v obrti, industriji in kmetijstvu ter odpravi nočnega ženskega dela, ženskih zastopnicah pri porotnih sodiščih, človekoljubnem skrbstvu za vdove in sirote ter nezakonske matere in nezakonske otroke, ločitvi zakona in pravici, da se ločeni zakonci lahko zopet poroče"²⁵, ki so jih tekom vojne razširile, dopolnjevale in čedalje bolj konkretizirale.

²⁴ Svolfjšak, Petra. "Tudi jaz sem pomagala do velike zmage!": položaj in vloge žensk na Slovenskem med 1. svetovno vojno. [book auth.] Aleksander Žižek. *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, pp. 153.

²⁵ Fortunat-Černilogar, Damjana. *SLOVENSKO SPLOŠNO ŽENSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI* . 2, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino, 1992, Kronika , Izv. 40, str. 98-105.

7.7.5 Politično preganjanje

Ob začetku prve svetovne vojne je v veljavo prišel policijski in sodni aparat vojaškega absolutizma. Oblast je na slovenskem ozemlju postala izredno restriktivna in dobila prizvok najhujšega terorja. Odrejen je bil razpust deželnih zborov, ukinjena je bila izdaja časopisja, prepovedano delovanje društev ter kakršnakoli aktivnost v protiavstrijski propagandi. Sankcije za kršitelje so se izvajale z internacijami, konfiskacijami ter celo usmrčitvami. V času vojne so se članice Slovenskega Splošnega ženskega društva, kljub prepovedim in prenehanju delovanja društvenih organizacij, udeletovale na področju humanitarnih, kulturnih in političnih dejavnosti ter odigrale pomembno vlogo pri podpori deklaracijskega gibanja. Poleg omenjenega društva so bile, predvsem na političnem področju, zelo subverzivno aktivne tudi članice slovenskega mladinskega prevratniškega gibanja Slovenski preporod. Preporodovci so bili zbrani okoli mesečnika Preporod in so se, nezadovoljni z oportunističnim takratnih političnih strank, zavzemali za rešitev nacionalnega vprašanja s ustanovitvijo jugoslovanske države, zaradi česar je bilo gibanje s strani avstro-članice Slovenskega Splošnega ženskega društva–ogrskih oblasti strogo prepovedano in preganjano ter leta 1914 dokončno razbito s sodnim procesom. Med leti 1912 in 1914 naj bi v Preporodu delovalo okoli 12 žensk, med katerimi je bilo vsaj 5 bolj aktivnih in narodno radikalno usmerjenih.²⁶ Kljub strogim prepovedim protiavstrijske propagande, omejitvam političnega življenja s cenzuro in prepovedjo delovanja imanentnih političnih institucij ter celo kaznovanjem kršiteljev izražanja nezadovoljstva z vladnimi odredbami in nestrinjanja z oblastjo, pa oblasti javnosti niso mogle omejiti, saj se je ta vzpostavljala med vsakodnevno interakcijo. Ženske so priložnosti za medsebojne debate našle v vsakodnevnem stiku z javnostjo, torej v kavarnah, na ulici, med čakanjem v dolgih vrstah za živila... Ob koncu vojne so v veljavo prišli celo ukrepi, ki so javno interakcijo poskušali zatreti s omejitvijo delovanja kavarn do 12. ure in gostiln do 11. ure zvečer.¹⁷

²⁶ Selišnik, Irena. Ženske v zaledju vojnih zubljev. [book auth.] Peter Vodopivec and Katja Kleindienst. *Velika vojna in Slovenci*. Ljubljana : Slovenska matica, 2005, pp. 187

8 ANALIZA

Tekom raziskovanja smo na podlagi zgodovinskih virov in pripovedi intervjuvancev pridobile zadostno količino materiala, na podlagi katerega lahko dokaj verodostojno potrdimo ali ovržemo vsako od postavljenih hipotez. Začeni s trditvijo, da so bile ženske v času prve svetovne vojne **vodilna delovna sila industrije**, lahko na podlagi raziskave trdimo, da je se je hipoteza izkazala za pravilno, saj so bile ženske, poleg vojnih ujetnikov ter nekaterih ostarelih in otrok, zares glavna delovna sila v industriji. Prišle smo do ugotovitve, da so bile **delovne razmere žensk**, ki so delale v industrijskih obratih tekom vojne zares slabe, kar potrjujejo navedbe o dolгих delavnikih, slabo opremljenih in vzdrževanih delovnih prostorih, nizkih plačilih, pogostih protestih itd.

Naša domneva je bila, da so **Rdeči križ in druge dobrotelne organizacije ženskam pomagale s humanitarnimi dejavnostmi**, kar lahko deloma potrdimo, saj pomoč ni bila nudena ženskam, živečim na agrarnem podeželju, zato so bile primorane k samooskrbnemu gospodarstvu in preživetju v izjemno težkih življenjskih pogojih. Ženskam na podeželju je življenje oteževala tudi sama vojska, ki je zaplenila konje, ki so bili važni pri opravljanju težkih kmečkih opravil, od oranja, brananja ali dela v gozdu. Onemogočala jih je tudi zaplemba pridelkov.

V prvih mesecih vojne, ko je med prebivalstvom še veljalo prepričanje, da bo le-ta kratkotrajna, so si ženske na podeželju pogosto **nudile medsebojno pomoč**. Z večanjem socialne in ekonomske stiske tekom vojne, pa se je pripravljenost za pomoč sotrpinkam sorazmerno zmanjševala. Sklepamo, da so bile preveč obremenjene z oskrbo družine, saj so bile hrana, tekstil, obutev, energetske surovine, racionirane. Med ženskami je bilo tudi vedno več vdov oz. so bili njihovi možje, sinovi ali očetje ranjeni ali celo pogrešani, zato so verjetno, pod vplivom strahu in obupa, se vedno bolj zapirale v krog družine. Stres in ostali pritiski so močno vplivali na samopodobo nekaterih žensk, ki niso zmogle obvladovati svojega življenja. Lahko potrdimo, da so zabeleženi pijanski izgredi žensk, da so pogosto našle uteho v **uživanju alkoholnih pijač**, kar je imelo posledice tako na finančno stanje kot na ugled družine.

Racionirana preskrba prebivalstva je bila glede na vire dokaj pravično porazdeljena med večjimi mesti, vendar pa je sistem aprovizacijskih skladišč v času dolgoletne vojne funkcioniral vse slabše, dokler ni proti koncu vojne popolnoma razpadel, kar je povzročilo še hujšo stisko civilnega prebivalstva.

V času delovne emancipacije so ženske zares pridobile pogum za boj na področju izboljševanja svojega **socialnega položaja in uveljavitve enakopravnosti**, kar se kaže predvsem v aktivnem nastopanju žensk na področju političnega udejstvovanja in povezovanjem v raznovrstna ženska združenja in ustanove. Zelo važno je bilo deklaracijsko gibanje, zbiranje podpisov v podporo Majniške deklaracije, dokumenta je zahteval trialistično preoblikovanje habsburške monarhije. Ne

glede na njihov prispevek k stabilnosti vojnega gospodarstva in posledično razpletu vojne, pa se njihov pravni položaj po koncu prve svetovne vojne še ni pretirano spremenil.

9 VIRI IN LITERATURA

1. Svoljšak, Petra. *V zgodovini so skrite zgodbe - V zgodbah je skrita zgodovina*. Ljubljana: Mestna knjižnica, 2014. ISBN: 961-91431-39
2. Svoljšak, Petra. "Tudi jaz sem pomagala do velike zmage!": položaj in vloge žensk na Slovenskem med 1. svetovno vojno. [avt. knjige] Aleksander Žižek. *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 153-158. ISBN 961-91431-1-6.
3. Selišnik, Irena. *Ženske v zaledju vojnih zubljev*. [avt. knjige] Peter Vodopivec in Katja Kleindienst. *Velika vojna in Slovenci*. Ljubljana : Slovenska matica, 2005, str. 185-198. ISBN 961-213-145-7.
4. *Svet in Slovenci v prvi svetovni vojni. Feljton 7, Začetki ženskega gibanja*. Nečak, Dušan in Repe, Božo. 347, Ljubljana: 1991, Dnevnik, Izv. 41, str. 15. ISSN: 1318-0320.
5. Wakounig, Marija. *Ženske v prvi svetovni vojni*. [avt. knjige] Vincenc Rajšp. *Soška fronta 1915-1917 : kultura spominjanja*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, str. 43-50.
6. Jenko, Marjeta. *Položaj žensk na slovenskem v času prve svetovne vojne*. [interv.] Nina Jenko. 17. 12 2014.
7. Oman, Matevž. *Položaj žensk na slovenskem v času prve svetovne vojne*. [interv.] Žana Grašič. 8. 12 2014.
8. *Zapisnik spomina vrednih reči: Kronika 1885-1916*. s.l. : Arhiv nadškofijske župnije.
9. Repe, Božo. Slovenci in prva svetovna vojna. *100 let prve svetovne vojne*. [Elektronski] 2014. [Navedeno: 20. 12 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/slovenci_in_1_svetovna_vojna/
10. Štepec, Marko. Prehrana v času prve svetovne vojne. *100 let prve svetovne vojne*. [Elektronski] [Navedeno: 17. 12 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/prehrana/.
11. Izgube v 1. svetovni vojni. *100 let prve svetovne vojne*. [Elektronski] [Navedeno: 17. 12 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/izgube/.
12. Svoljšak, Petra. Gospodarstvo v času prve svetovne vojne. *100 let prve svetovne vojne*. [Elektronski] [Navedeno: 17. 12 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/gospodarstvo/.
13. —. Begunstvo v času prve svetovne vojne. *100 let prve svetovne vojne*. [Elektronski] [Navedeno: 17. 12 2014.] http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/begunstvo/.
14. Svenšek, Ana. Dobrodelna grofica Christalnigg prva žrtev vojne na Slovenskem. *Svetovna vojna 1914-1918*. [Elektronski] [Navedeno: 10. 8 2014.] <http://www.rtv slo.si/prva-svetovna-vojna/dobrodelna-grofica-christalnigg-prva-zrtev-vojne-na-slovenskem/343778> .
15. Kolar, Nataša. Humanitarne ustanove med 1. svetovno vojno. [Elektronski] 2012. [Navedeno: 17. 12 2014.] <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=1992>.

16. Šijanec, Janez. Občinska organizacija Rdečega križa. [Elektronski] [Navedeno: 17. 12 2014.] http://www.benedikt.si/index.php?Itemid=241&id=178&option=com_content&view=article).
17. Na pomoč materam in dojenčkom! *Slovenec*. 9. 3 1918.
18. *Slovenska ženska društva med obema vojnama (1918-1941)*. Jeraj, Mateja. 2, s.l. : Arhivi XXIII, 2000, Članki in razprave, str. 53-61.
19. Stergar, Rok. *Slovenci in vojska 1867-1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2004.
20. Pečenko, Valentin. V *FOKUSU: ŽENSKÉ V VELIKI VOJNI 1914-1918*. [nast.] Petra Svoltjšak, Nataša Kolar in Mitja Močnik. TV Slovenija, 2015. URL: <http://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174316246>.
21. World War I. *Encyclopaedia Britannica*. [Elektronski] 2014. [Navedeno: 16. 12 2014.] <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/648646/World-War-I>.
22. Žužek, Aleš. Polja smrti slovenskih fantov. [Elektronski] 20. 7 2014. [Navedeno: 15. 12 2014.] http://www.siol.net/novice/slovenija/2014/07/prva_svetovna_vojna_slovenski_vojaki.aspx?hide_hf=1&mob=1.
23. Fortunat-Černilogar, Damjana. *SLOVENSKO SPLOŠNO ŽENSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI . 2*, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino, 1992, Kronika , Izv. 40, str. 98-105.
24. Zgodovina RKS. *RKS*. [Elektronski] [Navedeno: 7. 12 2014.] <http://www.rks.si/sl/Zgodovina/>.
25. *Tedenske slike*. 16, 25. 11 1914, Tedenske slike, str. 12.
26. *Tedenske slike*. 20, 23. 12 1914, Tedenske slike, str. 5.
27. *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! : Kranjska v prvem letu Velike vojne*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2014. ISBN 978-961-6247-38-2
28. Karmen Štular Sotošek. *Žensko časopisje na Slovenskem, 1897 – 1997: Vodnik po razstavi.*, Ljubljana, 1997.

10 PRILOGE

10.1 INTERVJU: MATEVŽ OMAN

Intervjuvale smo Matevža Omana, rojenega 1939. Pripovedoval je o dveh družinah iz Stražišča pri Kranju. Ena družina je bila brez otrok, druga z otroki. Shranjeno je imel tudi kaseto, zato smo lahko poslušale tudi pripoved Antonije Benedik iz leta 1988. Zaradi izrazite gorenjščine in veliko arhaizmov smo jo težko razumele. Audio vir je bil slab, saj se ga. Benedik ni dobro slišalo. Gospa je ob doživeti razlagi zraven udarjala tudi po mizi, tako da se v ozadju sliši ropot. Če bi ropot računalniško odpravili, bi to lahko postal zelo nazoren audio vir o življenju revnih sitarjev iz Stražišča v času prve svetovne vojne. Med raziskovalno nalogo se sklicujemo na ustni vir Matevža Omana in Antonije Benedik.

Matevž Oman, 2014: "Sitarska obrt je zastala, ni bilo dobiti žime, tudi sita niso mogla nikamor. Sitariji je zmanjkalo dela, denarja, nastala je revščina. Pri družini sta bili dve sestri (Francka in Antonija), ki sta ostali doma. Brat Jože je že padel, mož je šel k vojakom, zato sta ostali lačni. Na razstavi 1. svetovne vojne v Kranju v Gorenjskem muzeju na spomeniku piše, da je bila v tem času v Stražišču glavna težava Lakota. Možje so šli v vojsko v štirih valovih, štirikrat so bile v Stražišču mobilizacije. Kmetje so morali oddati konje in topove, drugič še živeš, tretjič še seno. /.../ 23. 5. je vstopil v vojno Italijan, takrat so se ljudje zelo prestrašili, ker so vedeli, da meja pri Italiji ni tako branjena. V Stražišču so cello razmišljali, da bi bežali. Ampak že čez 10 dni je bila še ena mobilizacija, da so obranili mejo z Italiko in Italikani niso prodrli ne do Trsta./.../ Ko so možje šli, so morali doma otroci opravljati vsa dela poleg žena. Na poljih, živino 'rihtat'. Zato so šole začenjale šele novembra in decebra. Sedemnajstega leta pa so šole zasedli vojaki in potem ni bilo pouka. Nekatere sitarske mame so svoje otroke napotile, da so beračili. /.../ Ko sta bila z bratom stara tri in pet let, sta čez jesen in zimo beračila, ko pri hiši ni bilo ničesar več. Beračili so v tri smeri zaporedoma: proti Bitnjam, proti Rupi in proti Prebačevemu. Šla sta k hiši, če se lahko pogrejeta in pogosto sta šla, ko so imeli pri hiši kosilo, da ju niso zavrnil. Čakala sta, kdaj se bo gospodinja spomnila, da jima bo kaj dala. Dobila sta kakšen kos kruha, jabolko, storž koruze, suho sadje ali prgišče orehov. Najtežje je bilo to prnesti domov, saj so zunaj čakali drugi otroci, da jima bodo v nahrbtnik naložili blato, dobrote pa pobrali. Brat je vedno tekkel z nahrbtnikom, ona se je pa tepla z ostalimi. Mama je za njiju skuhala juho. Pri tej družini so imeli kozo, ki jih je preživela. Sitarji so ponavadi imeli kozo, zajce ali kokoši. Poleti je mama hodila v dnino, da je dobila denar, da je preživela 8 otrok. /.../ Otroci so se veliko selili. Največ so bili pr' Piščk, pri teti. Vedno jim je dala kar je ostalo od kosila. Najstarejši sin se je šel učiti za puškarja, nehal je, ker je moral pomagati mami in

postal je zidar./.../ Župnik je ustanovil odbor za pomoč revežem. Župnik je prosim za podporo za sitarje. Dobil je 9000 kron od glavarstva. Kupil je:

- 4017 kg pšenične moke,
- 4400 kg koruzne moke,
- 1200 kg ječmenove moke,
- 1000 kg ješprena,
- 1400 kg prosene kaše,
- 15 624 kg krompirja,
- 350 kg fižola.

Skupaj je nanoslo 7288 kron. Ostalo so razdelili za mleko, stanovanje in drva. Večina jih ni bilo zadovoljnih, ker se je to dobilo zastonj in potem so vsi želeli belo moko. Na različne načine so hoteli dobiti belo moko. Nekatere ženske so celo jokale, ker so morale jesti koruzni kruh./.../ Ustanovljena je bila tudi Marijina družba, kjer so delovala le dekleta. Veliko akcij so organizirale in septembra 1914 so nabrale 600 kron in za Rdeči križ dva voza različnih živil.

Leta 1915 je lakota postala še hujša, zato je zaukazan popis žita. 1916 so začeli so rekvirirati. Pobirali so žito, krompir, seno in fižol. Pobrali so tudi zvonove, razen tistega na Joštu, ker ga je omenjal Prešeren v eni izmed njegovih pesnitev./.../ Hčerka tete France je imela otroka z avstrijskim vojakom. Hčerka je ob porodu umrla. Za vnukinjo, ki je umrla pri devetnajstih, je skrbela Franca. O njej so govorili veliko. Pri Benedikih pa dveh otrok nikoli niso omenjali. Tri leta nazaj mi je moja teta povedala, da se spomne slepe punčke, ki je umrla pri treh. Zdi se mi, da je nikjer niso omenjali, ker je bila punčkina slepota nesreča in da se je nekdo za to počutil krivo.”

10.1.1 AUDIO VIR: ANTONIJA BENEDIK

Antonija Benedik, 1988: “/.../ Dvanajst’ga je pa šel Joža k vojakom. Pol je pa štrnajstga dam prišel, se je pa vojska začela. Petnajstga leta 28. maja so šli tle not a pet a šest letnkov je blo takrt. Pol sedmga julija so pa šli k so bli starejš še tele petinpetdeset letn’ pa sedemnajst let stari. Te so pa pol tazadn šli. /.../ Doma jih ni blo, je blo mirn. Samo ta zadn let smo bli pa tuko lačn da sm rekla Franc “Naju bo pa kr uzeu’.” Smo pa hodil po kmeth pa so za otroke še dal kar so mel’, tuko pa ne. Jest sm bva pr enmu u Bitn pa so se otroc porival s kruhom po miz. Sm pa rekva: “Saj en konc k ga mate, dejte.” Eno krono sm pa meva pa vm dam pa je bla takrt velik uredna. Pa je rekla: “To bojo še naš otroc uhka pojedl, na morm nč dt.” Pol pa nism ankamr več šva. /.../ V ozadju je blo pa mirn. Saj bat se ni bvo treba kdo t bo kej uzeu pa kej naredu. Samo vačn smo pa bli, za jest se pa ni dobiv. Kmetje so pa usak po svoje spravl kr so mogl, prodt pa ni votu. /.../ Pol je Jože dam pršu 18. Leta, tri leta pa po je biu tm. Maja je šu, oktobra pa nazaj pršu. Pa vs bovn, je prnesu malarijo s seboj. Toj tak daj bvo čudn. Po pa duma nč za jest. Sm pa šva dol u trgovino so pa rekl: “ Sej nč nimamo, sej nč nmormo

dt.” Pol sm pa tok prosiva, da sm dobiva tri kile moke. Mleka niso dal, cukra niso dal, masti niso dal. Mau koruzne moke sva dobile, drucga pa nč. Tak je živlene biu. Pol sej pa mal začeu bolšat, da smo mau fasnge dubil na karte. /.../”